

ΑΔΙΕΞΟΔΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Σταύρος Θωμαδάκης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Α. Η Αποδόμηση του Κράτους κατά την Κατοχή και την Απελευθέρωση

Κατά την απελευθέρωση από τη Γερμανική κατοχή η Ελληνική κοινωνία εισήλθε σε μια περίοδο με "λιγότερο κράτος" απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη στιγμή της νεοελληνικής ιστορίας. Πράγματι οι εμπειρίες της κατοχής κληροδότησαν όχι μόνον μια κατεστραμένη και χαώδη οικονομία αλλά και ένα αποδιαρθρωμένο κράτος, ιδίως στον τομέα της οικονομικής δράσης.

Η κατάσταση αυτή ήταν αποτέλεσμα διαπλοκής πολλών διαδικασιών των οποίων τα θεμελιακά στοιχεία έχουν ως εξής:

(α) Η επιβάρυνση του Ελληνικού κράτους με πελώρια "έξοδα κατοχής" σε μια ήδη εξαντλημένη και αποδιοργανωμένη οικονομία, οδήγησαν σε αναπόφευκτο υπερπληθωρισμό του χρήματος. Η συρρικνούμενη παραγωγή, η μείωση των εισοδημάτων και η αδράνεια του κρατικού μηχανισμού σήμαιναν δραστική μείωση των φορολογικών εσόδων. Ετσι μόνον με αυξήσεις της χρηματικής κυκλοφορίας μπορούσαν τελικά να εξυπηρετηθούν οι "δαπάνες κατοχής", αλλά και άλλες κρατικές δαπάνες. [Σύμφωνα με τους πιο έγκυρους διαθέσιμους υπολογισμούς η νομισματική κυκλοφορία αυξήθηκε κατά τουλάχιστον 6500 φορές στη διάρκεια της κατοχής¹. Με βάση συντηρητικούς υπολογισμούς το κυκλοφορούν νόμισμα που ανερχόταν περίπου σε 9 δισ. δραχμές το Δεκέμβριο του 1939 και 41 δισ. το Νοέμβριο του 1941, ξεπέρασε τα 58 τρισ. δραχμές τον Ιούνιο του 1944. Σχετικά με τα έξοδα κατοχής, υπολογισμοί της εποχής καταδεικνύουν ότι η αύξησή τους από περίπου 25 δισ. δραχμές το Νοέμβριο του 1941 σε 850 δισ. δραχμές τον Αύγουστο του 1943, υπερέβαινε κατά πολύ το ρυθμό πληθωρισμού της αντίστοιχης περιόδου². Είναι προφανές ότι η διαδικασία αυτή οδηγούσε σε υπερπληθωρισμό]. Αποτέλεσμα του υπερπληθωρισμού ήταν η φυγή από το χρήμα προς άλλα μέσα πληρωμής που αντιπροσώπευαν σταθερές αξίες, όπως ο χρυσός και διάφορα είδη κατανάλωσης. Στο μέτρο όμως που η έκδοση χρήματος ήταν το έσχατο εργαλείο οικονομικής παρέμβασης που διέθετε το κράτος, ο υπερπληθωρισμός τελικά ακύρωνε και αυτό το έσχατο εργαλείο.

(β) Επίσης στη διάρκεια της κατοχής και σε απάντηση στα τεράστια προβλήματα επισιτισμού των πόλεων, αναπτύχθηκαν οικονομικοί μηχανισμοί έξω και πέρα από την εξουσία και τη ρυθμιστική ικανότητα, του κράτους. Ένας τέτοιος βασικός μηχανισμός ήταν η *Μαύρη Αγορά*. Ένας δεύτερος ήταν η *Κοινωνική Διανομή*. Θα αναφέρω περιληπτικά τα χαρακτηριστικά του καθενός.

1. Εναλλακτικοί υπολογισμοί αποδίδουν ένα μεγαλύτερο πολλαπλάσιο της τάξης του 50000, αλλά ενέχουν πιθανότατα στοιχεία υπερβολής. Βλ. OSS-61021, OSS-107226

2. Βλ. Θωμαδάκης [1981]

Η *Μαύρη Αγορά* ήταν απότοκο της μεγάλης στενότητας σε είδη πρώτης ανάγκης και της διάσπασης των παραδοσιακών μηχανισμών τροφοδοσίας των πόλεων από την ύπαιθρο και των καταναλωτικών κέντρων από τα σημεία βιομηχανικής παραγωγής. [Η κατάσχεση από τις αρχές κατοχής ειδών πρώτης ανάγκης, πρώτων υλών και μέσων μεταφοράς, και η απουσία μηχανισμών στοιχειώδους μέριμνας για τον πληθυσμό των πόλεων συνέτειναν στην ανάπτυξη της *Μαύρης Αγοράς*]. Κατά την περίοδο της "μεγάλης πείνας" (χειμώνας 1941-42) η *Μαύρη Αγορά* εμφανίσθηκε και λειτούργησε με βάση κυρίως περιστασιακούς αγοραπωλητές αγαθών που είχαν πρόσβαση σε αποθέματα ειδών πρώτης ανάγκης - ειδών υψηλής ζήτησης στις τραγικές εκείνες στιγμές. Στη συνέχεια, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, η *Μαύρη Αγορά* "ανδρώθηκε" και ομαλοποιήθηκε σε ένα κανονικό σύστημα παραγωγής και διακίνησης στο οποίο συμμετείχαν διάφορες μονάδες στον αγροτικό και το βιομηχανικό τομέα, και οι οποίες μπορούσαν να εξασφαλίζουν μια ομαλή λειτουργία χάρη είτε στην αυτονομία κινήσεων που διέθεταν λόγω θέσης είτε και στην ανοχή των αρχών κατοχής³. *Τελικά η Μαύρη Αγορά εξελίχθηκε σε ένα οικονομικό υποσύστημα, με όλα τα χαρακτηριστικά της "ελεύθερης αγοράς", που λειτουργούσε μεν κανονικά μέσα στον κοινωνικό περίγυρο των πόλεων αλλά έξω από τα όρια ρύθμισης του κόστους*⁴.

Η *Κοινωνική Διανομή* ήταν ένα σύνολο από μηχανισμούς που στόχευαν στην εξασφάλιση αγαθών πρώτης ανάγκης και στη διανομή τους στα φτωχά στρώματα του πληθυσμού δωρεάν ή σε προσιτές τιμές. Οι μηχανισμοί αυτοί περιελάμβαναν τις διανομές με δελτίο που πραγματοποιούσε σποραδικά το κράτος, τις αποστολές του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, τα λαϊκά συσσίτια και τις διανομές της Εθνικής Αλληλεγγύης (ΕΑΜ), την πληρωμή σε είδος από διάφορους εργοδότες, τους συνεταιρισμούς εργαζομένων στις μεγάλες πόλεις, τις οικειοθελείς προσφορές από φιλανθρωπικές ομάδες κ.λπ. [Η σχεδόν ανύπαρκτη λειτουργία της Κοινωνικής Διανομής υπό την αιγίδα του κράτους κατά τον τραγικό χειμώνα 1941-42, οδήγησε γρήγορα σε εναλλακτική συγκρότηση μηχανισμών κοινωνικής διανομής σε εξωκρατικά πλαίσια]. Με την πάροδο του χρόνου, η παρουσία του κράτους εξευτελίσθηκε και η συμβολή της αντίστασης, και μάλιστα του ΕΑΜ, νομιμοποιήθηκε ως το κεντρικό στήριγμα της λειτουργίας της Κοινωνικής Διανομής⁵. *Αποτελέσσε δηλαδή η Κοινωνική Διανομή ένα δεύτερο οικονομικό υποσύστημα που έλαβε εξωκρατική υπόσταση*. Τα δύο αυτά υποσυστήματα που συγκροτήθηκαν κατά την κατοχή συχνά βρέθηκαν σε σύγκρουση. Συνέχισαν όμως να καταλαμβάνουν σημαντικό τμήμα του εθνικού οικονομικού χώρου *μετά την απελευθέρωση*, μια και δεν υπήρχε λόγος να εξαφανισθούν αυτόματα με την αποχώρηση των Γερμανών. [Η λειτουργία του καθενός οδηγούσε σε μια διαφορετική οπτική για την ανασυγκρότηση του εθνικού οικονομικού συστήματος της ελεύθερης Ελλάδας].

[(γ) Η όξυνση των πολιτικών-κοινωνικών αντιπαράθεσεων ακολούθησε σχεδόν ευθύγραμμη πορεία ανάπτυξης από τα Δεκεμβριανά του 1944 μέχρι την πλήρη έκρηξη του εμφυλίου, σχεδόν δύο ολόκληρα χρόνια αργότερα. Η εντεινόμενη όξυνση δεν περιοριζόταν σε πολιτικές διώξεις. Επεκτάθηκε με μεγάλη ένταση στην *περιοχή των εργασιακών*

3. Βλ. Θωμάδης (1981), Mazower (1993)

4. Η κρατική παρέμβαση εμφανιζόταν κατά καιρούς ως απόπειρα καταστολής, με τιμωρίες κερδοσκόπων κ.λπ, χωρίς όμως ιδιαίτερο αποτέλεσμα.

5. Βλ. μεταξύ άλλων Mazower (1993)

σχέσεων και δικαιωμάτων στο χώρο της παραγωγής και διέλαβε έντονα αντεργατικές πράξεις τόσο στο επίπεδο της νομοθεσίας όσο και στο επίπεδο χειραγώγησης του εργατικού κινήματος από τους μηχανισμούς του κράτους. Αυτή η εξέλιξη έτεινε να εξαλείφει όλο και περισσότερο το έδαφος για κοινωνικές συναινέσεις, όχι μόνο στη σφαίρα της πολιτικής γενικά, αλλά και στους ίδιους τους χώρους παραγωγής ειδικά. Έτσι η μεταπελευθερωτική συγκυρία λειτούργησε ώστε να εξαφανίζεται ταυτόχρονα τόσο το έδαφος συνεργασίας για παραγωγική ομαλοποίηση-ανασυγκρότηση, όσο και το έδαφος κοινωνικά ευρείας επανανομοποίησης των οικονομικών εξουσιών του κράτους⁶.

B. Οι Διαστάσεις του Προβλήματος της Ανασυγκρότησης

Είναι ίσως προφανές ότι το πρόβλημα της ανασυγκρότησης ήταν κατ' αρχήν πρόβλημα ανοικοδόμησης του φυσικού κεφαλαίου που είχε καταστραφεί στη διάρκεια της Κατοχής. Πράγματι οι καταστροφές ήταν μεγάλες. Κατοικίδια ζώα, βιομηχανικός και συγκοινωνιακός εξοπλισμός, δασικός πλούτος και έργα υποδομής (ενέργεια, συγκοινωνία, επικοινωνία) υπέστησαν τεράστιες ζημιές.

Το πρόβλημα όμως της ανασυγκρότησης δεν ήταν απλώς πρόβλημα αναδημιουργίας του χαμένου φυσικού κεφαλαίου. Είχε και άλλες, *ιστορικά προσδιορισμένες* διαστάσεις.

Πρώτη διάσταση ήταν τούτη: αλληλένδετο με την όποια ανοικοδόμηση ήταν το ζήτημα του αν θα επανερχόταν η χώρα στα προπολεμικά δεδομένα της οικονομίας ή αν θα ακολουθούσε άλλη πορεία - λ.χ. εκβιομηχάνιση. Η διάσταση αυτή έπαιρνε μεγάλη σημασία από τον κοινωνικό προβληματισμό που μορφοποιήθηκε μέσα στις πολιτικές διεργασίες της Κατοχής, και που αντανάκλυνε μια γενική επιθυμία για μετασχηματισμό των προπολεμικών δομών της οικονομίας, όχι μόνον (όπως ήταν άλλωστε φυσικό) μεταξύ των διανοουμένων της Αριστεράς, αλλά και μεταξύ των συντηρητικών σχολιαστών. Έτσι για παράδειγμα, μια μελέτη που περατώθηκε υπό την αιγίδα της Εθνικής Τράπεζας προωθούσε την ιδέα ενός ενιαίου δημόσιου ηλεκτρικού δικτύου παραγωγής και διανομής ρεύματος που θα συνιστούσε αναγκαίο υποστήριγμα της εκβιομηχάνισης⁷. Από την άλλη πλευρά, το τολμηρότερο ίσως πνευματικό εγχείρημα της πολιτικής οικονομίας της εποχής ήταν η μελέτη του Μπάτση "Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα" που σκιαγραφούσε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο εκβιομηχάνισης με κάθετες και οριζόντιες διασυνδέσεις και με πολιτικο-διοικητικές προδιαγραφές για την υλοποίησή του⁸.

[Όλες οι απόψεις που συνδύαζαν την ανασυγκρότηση με το μετασχηματισμό της προπολεμικής οικονομίας ενισχύονταν από τις μεταλλαγές στο διεθνές οικονομικό σύστημα μετά τη λήξη του πολέμου, που διαγραφόταν σαφώς στις διακηρύξεις και τις πολιτικές χειρονομίες των ισχυρών μελών της αντιφασιστικής συμμαχίας. Πράγματι, η σκιαγράφηση ενός συστήματος διεθνούς οικονομικής ζωής που θα άφηνε περιθώρια ανάπτυξης στις

6. Βλ. Πολίς [1981], Thomadakis [1987], Hadjioussif [1988].

7. Βλ. Ραφτόπουλος [1946].

8. Βλ. Μπάτση [1977] (επανεκδόση).

λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές του κόσμου, και που θα εξασφάλιζε την ειρήνη μέσα από την οικονομική συνεργασία αποτελούσε ήδη από το '43 μέρος του διεθνούς αντιφασιστικού πολιτικού λόγου. Η σημασία του για τις χώρες όπως η Ελλάδα ήταν σαφής. Η χώρα δε μπορούσε απλώς να επιστρέψει στην προπολεμική της κατάσταση. Έπρεπε να σχεδιάσει μια φυγή προς τα εμπρός⁹.

Δεύτερη διάσταση ήταν το πρόβλημα της χρηματοδότησης της ανασυγκρότησης. Η αναγκαιότητα εξωτερικής βοήθειας δε χωρούσε βέβαια αμφισβήτηση για μια χώρα που είχε υποστεί τόσες καταστροφές όσες η Ελλάδα. Υπήρχε όμως σημαντικό ζήτημα αναφορικά με τις εσωτερικές πηγές χρηματοδότησης. Αν και η Ελλάδα ήταν κατεστραμμένη, την επαύριο της απελευθέρωσης, δε συμμετείχαν το ίδιο όλοι οι Έλληνες στη φτώχεια και την αθλιότητα της χώρας τους. Ορισμένοι συσώρευσαν πλούτο στην κατοχή. Ο πλουτισμός εκδηλώθηκε μάλιστα μέσα από την υψηλή κατανάλωση στην οποία κάποιοι επιδόθηκαν μόλις ελευθερώθηκαν κάπως οι δίοδοι του διεθνούς εμπορίου¹⁰. Είναι φανερό ότι η επανομοιοποίηση των φορολογικών κανονισμών του κράτους και των ρυθμίσεων στον τομέα της συσσώρευσης έπρεπε να στηριχθεί *sine qua non* στην απόσπαση μέρους αυτού του πλούτου και στη χρήση του ως πρωταρχικού κοινωνικού κεφαλαίου για την ανασυγκρότηση. Αυτό όμως δεν πραγματοποιήθηκε σε σημαντική κλίμακα.

Στο ζήτημα αυτό βλέπει κανείς μια από τις πιο καθαρές οικονομικές συνέπειες της αντικομμουνιστικής ιδεολογίας, που όριζε όλο περισσότερο τα αντανακλαστικά των "εθνικοφρόνων" πολιτικών της εποχής. Ο αντικομμουνιστικός καθαγιασμός της ιδιοκτησίας και της "ατομικής πρωτοβουλίας" επιστρατεύονταν κάθε φορά που ένας πολιτικός προσπαθούσε να φορολογήσει ή να αποσπάσει με άλλο τρόπο ένα τμήμα του κατοχικού πλουτισμού ή των οικονομικών του αποδόσεων. Η κατηγορία ότι κάποιοι επιδεικνύει συμπάθεια σε κομμουνιστικές ιδέες αποτελούσε την καλύτερη προστασία από κάθε απόπειρα αναδιανεμητικής πολιτικής. Από τέτοιους ψίθυρους δεν ξέφυγε, για παράδειγμα ούτε ο Κυριάκος Βαρβαρέσος, όταν ως αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και υπουργός ανεφοδιασμού το καλοκαίρι του 1945 αποπειράθηκε να βάλει τέρμα στην κυριαρχία των κερδοσκόπων και στοιχειώδη τάξη στα κρατικά έσοδα, χωρίς σοβαρό αποτέλεσμα¹¹.

Είναι φανερό ότι σε κλίμα οξυμένης πολιτικής αντιπαράθεσης με την Αριστερά, ήταν σχεδόν αδύνατη η οικονομική κινητοποίηση του εσωτερικού πλούτου για το έργο της ανασυγκρότησης.

Τρίτη διάσταση της ανασυγκρότησης ήταν η αναγκαιότητα ενός "κοινωνικού συμβολαίου" μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας που θα ανέτρεπε την προπολεμική αντεργατική νομοθεσία και πρακτική και θα εξασφάλιζε όρους διανομής και εργασιακής ειρήνης μπροστά στο τεράστιο παραγωγικό έργο που έπρεπε να αναληφθεί το 1945, και που η επιτυχία του αφορούσε όλη την κοινωνία. Είναι βέβαια γνωστό ότι στο πλαίσιο μιας πορείας που όδευε προς εμφύλιο πόλεμο, η ικανότητα ακόμη και για στοιχειώδη αναφορά σε όρους ενός "κοινωνικού συμβολαίου" μετατρέπονταν σε επικίνδυνη ουτοπία.

9. Βλ. *FAO Mission* [1946], *ECA* [1949]

10. Βλ. *Porter* [1946], *Wittner* [1982]

11. Βλ. *Hadjiiosif* [1988], *Thomadakis* [1988]

Αν αναλογισθούμε τις απαιτήσεις της ανασυγκρότησης με βάση τις τρεις διαστάσεις που προδιέγραφα διαπιστώνουμε ότι κεντρική προϋπόθεση για την εκπλήρωσή τους ήταν μια αξιόπιστη δημοκρατικά νομιμοποιημένη και διοικητικά ικανή κρατική οικονομική παρέμβαση. Σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες που εξήλθαν από Γερμανική κατοχή, οι κυβερνήσεις εκμεταλλεύθηκαν την απελευθερωτική τους αίγλη για να ανοικοδομήσουν το κύρος και την εμβέλεια των οικονομικών μηχανισμών του κράτους. Σε όλη την απελευθερωμένη Ευρώπη η ανασυγκρότηση ξεκίνησε το 1944-45. Στην Ελλάδα, η ανασυγκρότηση ξεκίνησε σοβαρά 5-6 χρόνια αργότερα. Ασφαλώς μεσολάβησε ο Εμφύλιος. Ακόμη όμως και στη διετία μετά την απελευθέρωση και πριν τον εμφύλιο, οι όποιες απόπειρες για την ανάληψη του έργου της ανασυγκρότησης καταδικάστηκαν σε αποτυχία. *Αντί για την οικοδόμηση των θεσμών ενός αναπτυξιακού κράτους που θα προωθούσε την ανασυγκρότηση, οι κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις της εποχής - μαζί με τους αιμμάχους - επιδόθηκαν στην οικοδόμηση του Αντικομμουνιστικού κράτους.* Βασικός μου ισχυρισμός είναι ότι η επιλογή αυτή ερχόταν σε θεμελιώδη αντίθεση με τις προϋποθέσεις που απαιτούσε το έργο της Ανασυγκρότησης, όπως τις περιέγραψα¹². Σε ιδεολογικό επίπεδο, οι επιταγές της αντικομμουνιστικής ορθοδοξίας έβηταν υπό αμφισβήτηση και το στόχο της εκβιομηχάνισης, και το στόχο της αναδιανομής του πλούτου, και το στόχο του οικονομικού σχεδιασμού.

Γ. Αδιέξοδα του Αντικομμουνισμού και η Θεσμική τους Επίλυση στον Οικονομικό Τομέα.

Μια από τις πιο επίμονες διακηρύξεις του ΚΚΕ και της ΕΑΜικής αριστεράς εκείνη την περίοδο ήταν η ανάγκη για εθνικό οικονομικό σχεδιασμό. Πέρα από τη βέβαιη επίδραση των Σοβιετικών πεντάχρονων σχεδίων, βασική πολιτική αιτιολόγηση αυτής της θέσης ήταν ότι η ανασυγκρότηση και η εκβιομηχάνιση δε μπορούσαν να ανατεθούν στις καλές υπηρεσίες της "οικονομικής ολιγαρχίας" που επί δεκαετίες δεν είχε μπορέσει να δημιουργήσει προϋποθέσεις ανάπτυξης στην Ελλάδα¹³. Η θέση αυτή προκαλούσε ιδεολογική αλλεργία στις αντικομμουνιστικές κυβερνήσεις της περιόδου 1945-48, τόσο που όχι μόνον απέρριπταν την πρακτική του οικονομικού σχεδιασμού αλλά απέφειναν και τη χρήση της ίδιας ορολογίας. Γινόταν λόγος συχνά για "προγράμματα", "πολιτικές προτεραιότητες", "συντονισμό" αλλά σπάνια ή πλάγια (και πάντοτε με περιοριστικούς επιθετικούς προσδιορισμούς), για εθνικό σχέδιο.

Στο επίπεδο της πρακτικής βέβαια τα πράγματα οδηγούσαν σε υψηλές απαιτήσεις κρατικής παρέμβασης. Πιο συγκεκριμένα:

(α) Το έργο της πρώτης ανοικοδόμησης, ιδίως στον τομέα της υποδομής και στον τομέα του άμεσου ανεφοδιασμού των πόλεων απαιτούσε κρατική φροντίδα. Η μεγάλη κλίμακα των έργων, η ανάγκη συντονισμένης δράσης, και η εξαρτημένη κατάσταση μεγάλων ομάδων πληθυσμού (προσφύγων, ανέργων, ορφανών, αστέγων κ.λπ.) έβηταν προβλήματα που δε μπορούσε να λύσει η ιδιωτική πρωτοβουλία.

12. Βλ. Αλιβιζατος [1981], Thomadakis [1987], [1988]

13. Βλ. Μπίστορας [1977], ΚΕ ΚΚΕ [.]

[(β) Η μη εκπλήρωση της αντιπληθωριστικής νομοματικής μεταρρύθμισης από την Κυβέρνηση Ενότητας με βάση το "σχέδιο Αγγελόπουλου", σφραγίσθηκε από τα Δεκεμβριανά και έδωσε νέα ώθηση σε ισχυρές πληθωριστικές διαδικασίες. Ο πληθωρισμός δεν τέθηκε υπό έλεγχο παρά μόνον μετά τη λήξη του Εμφυλίου. Η εξάλειψη του πληθωρισμού δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Ήταν κατ' εξοχήν έργο του κράτους και αφορούσε, όπως ανέφερα πριν, την αποκατάσταση της αξιοπιστίας του εθνικού νομίσματος και της νομοματικής πολιτικής.]

(γ) Οι φορείς της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (δηλαδή η "οικονομική ολιγαρχία" κατά την Αριστερά ή η "εμποροβιομηχανική τάξις" κατά τη Δεξιά) είχαν αναγάγει σε κυρίαρχο υπόδειγμα συμπεριφοράς τους την κερδοσκοπία στο νομοματικό τομέα (με συναλλαγές χρυσού) και στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου (με συναλλαγές ειδών εισαγωγής). Πράγματι αυτή η ισχυρή κοινωνική ομάδα που ήταν και η μόνη δυνατή πηγή ιδιωτικών επενδύσεων στο εσωτερικό της χώρας επιδιόταν σε επενδυτική αποχή. Η επενδυτική αποχή και η κερδοσκοπική συμπεριφορά όμως καταστρατηγούσαν κάθε προσπάθεια σταθεροποίησης που ανελάμβαναν οι μετακατοχικές κυβερνήσεις. Ταυτόχρονα, η ίδια ομάδα των "εμποροβιομηχανιών" στήριζε πολιτικά τον ανένδοτο αντικομμουνισμό των μετακατοχικών κυβερνήσεων και την πορεία προς την αντιπαράθεση. *Προϋπόθεση για αυτό το αντιφατικό σύνδρομο συμπεριφοράς (πολιτικής στήριξης - οικονομικής αποσταθεροποίησης) ήταν η εξασφάλιση και η συνεχής ροή εξωτερικής οικονομικής βοήθειας.* Η βοήθεια τροφοδοτούσε στο οικονομικό επίπεδο την κερδοσκοπική συμπεριφορά αλλά ταυτόχρονα προσέφερε μια πηγή νομιμοποίησης και τα μέσα χρηματοδότησης της αντιπαράθεσης στον πολιτικο-κοινωνικό και τελικά στο στρατιωτικό τομέα. Αυτό το πλέγμα πολιτικών-οικονομικών συμπεριφορών κατά τη μεταπελευθερωτική περίοδο ήταν θεμελιακό αίτιο των αδιεξόδων της ανασυγκρότησης¹⁴.

Με δεδομένη την κυρίαρχη μετακατοχική συμπεριφορά της "ιδιωτικής πρωτοβουλίας" από τη μια πλευρά, και την πίεση των προβλημάτων από την άλλη, έπρεπε το κράτος να παρέμβει αντισταθμιστικά και μάλιστα σε θεσμικό επίπεδο. Διέξοδο έδωσε η συγκρότηση ενός ισχυρού ρυθμιστικού πλέγματος με επίκεντρα στο εξωτερικό εμπόριο και στο πιστωτικό σύστημα, δηλαδή ακριβώς στα δύο σημεία της οικονομικής ζωής που αποτελούσαν επίκεντρα κερδοσκοπίας. Διοικητικό όργανο στον πρώτο τομέα ήταν η Υπηρεσία Εξωτερικού Εμπορίου και στο δεύτερο η Νομοματική Επιτροπή. Στο σχηματισμό των δύο κανονιστικών μηχανισμών πρωτοστάτησαν οι εξωτερικοί σύμμαχοι (Βρετανία, ΗΠΑ) που είχαν και το θεμιτό στόχο να παρεμποδίσουν διαρροή της οικονομικής βοήθειας που παρείχαν προς δραστηριότητες ιδιωτικού πλουτισμού¹⁵. Η Νομοματική Επιτροπή ήταν ο ισχυρότερος θεσμός: διέθετε μεγάλη αυτονομία δράσης (και μάλιστα με απόηχους που θυμίζουν τη συζήτηση στις αρχές της δεκατίας του '90 περί αυτονομίας των Κεντρικών Τραπεζών), και διέθετε διάρκεια-επέζησε ως το 1982. Αξίζει να σχολιάσουμε ειδικά αυτό το σημαντικότερο θεσμικό κατασκεύασμα, βλέποντάς το και ως το κυρίαρχο παράδειγμα των παρεμβατικών θεσμών του μεταπελευθερωτικού καθεστώτος.

14. Βλ. Thomadakis [1987]

15. Βλ. Porter [1946], ECA [1949]

Οι αρμοδιότητες με τις οποίες περιενδύθηκε η Νομισματική Επιτροπή ήταν ευρύτατες διότι διατηρούσε τον έλεγχο της κατανομής των πιστώσεων σε όλη την οικονομία. Την κατανομή αυτή την πραγματοποιούσε μέσω των τραπεζικών ιδρυμάτων τα οποία μετατρέπονταν σε εκτελεστικά όργανα των αποφάσεων της. Τόσο οι ποσότητες, όσο οι τιμές (δηλαδή τα επιτόκια) όσο ακόμη και οι λήπτες και οι επιτρεπόμενες χρήσεις των πιστώσεων αποτελούσαν πεδίο της αρμοδιότητας και των αποφάσεων της Νομισματικής Επιτροπής¹⁶. Σε μια οικονομία όπου η στενότητα κεφαλαίου ήταν μεγάλη, ο έλεγχος της κατανομής και των χρήσεων του διαθέσιμου επενδύσιμου κεφαλαίου ήταν πηγή τεράστιας επιρροής σε όλο το πλάτος της οικονομίας. Χωρίς να μπει κανείς σε περισσότερες λεπτομέρειες, είναι σαφές ότι η Νομισματική Επιτροπή έπαιξε το ρόλο ενός ισχυρού μηχανισμού οικονομικού σχεδιασμού. Βέβαια ούτε η ονομασία της ούτε οι αρμοδιότητές της, που περιορίζονταν στην πιστωτική σφαίρα, παρέπεμπαν ευθέως στην ιδεολογία του σχεδιασμού. Η λειτουργία της όμως ήταν μια πολύ στενή προσέγγιση στα όσα κατ' ουσίαν θα έκανε ένα υπουργείο οικονομικού σχεδίου. Μπορούμε δηλαδή να πούμε ότι η *παρέμβαση της Νομισματικής Επιτροπής στην οικονομία αποτελούσε ένα είδος "σιωπηρού σχεδιασμού" ο οποίος ασκούσε ισχυρότατη πίεση στις αποφάσεις των ιδιωτών χωρίς όμως να καταργεί νομικά την ατομική ιδιοκτησία και το κέρδος.*

Οι ιδεολογικές παράμετροι του αντικομμουνιστικού κράτους εμπόδιζαν βέβαια την πολιτική εθνικοποιήσεων. Υποθέτω ότι αν κάποια παράταξη προσπαθούσε να εφαρμόσει μια έστω δειλή απομίμηση των εθνικοποιήσεων που έκαμε το εργατικό κόμμα στην Αγγλία την ίδια εποχή, θα κινδύνευαν οι ηγέτες της να πάνε στο εκτελεστικό απόσπασμα μέσα σε κλίμα αντικομμουνιστικής υστερίας. Από την άλλη πλευρά, στους χώρους του νομίσματος και των πιστωτικών λειτουργιών που είναι από τη φύση τους χώροι πιο σκοτεινοί και πιο απομακρυσμένοι από τις καθημερινές παραγωγικές πράξεις, υπήρχε τελικά πεδίο για την εφαρμογή μιας σχεδιαστικής πρακτικής και για την παραγωγή συντονισμένων δράσεων σε εθνικό επίπεδο, που τόσο αναγκαίες ήταν για το έργο της ανασυγκρότησης.

Αν η Νομισματική Επιτροπή είναι το κυρίαρχο παράδειγμα, σχηματίστηκε παράλληλα με αυτήν και μέσα στα πλαίσια των δράσεών της ένα πλέγμα θεσμών και ρυθμίσεων που συναποτελέσαν τον παρεμβατικό μηχανισμό του κράτους στην μεταπολεμική Ελληνική οικονομία. Το θεσμικό αυτό πλαίσιο διατηρήθηκε για δεκαετίες και λειτούργησε διαμέσου αντιφατικών περιόδων της οικονομίας-περιόδων ανάπτυξης αλλά και περιόδων κρίσης.

Αυτό το παρεμβατικό πλαίσιο ήταν κατά γενική παραδοχή ασφυκτικό. Είχε όμως τη λογική του και την ιστορία του. Ήταν η μόνη διέξοδος την οποία διέθετε το *αντικομμουνιστικό κράτος* για να υπερβεί τα αδιέξοδα της ανασυγκρότησης και τις αντιεπενδυτικές συμπεριφορές των κατόχων επενδύσιμου πλούτου κατά την πρώτη περίοδο μετά την απελευθέρωση. Ήταν η μόνη δραστηριότητα που παρεχόταν στο κράτος υπό τις συνθήκες της εποχής να ανακτήσει το θεσμικό του κύρος και την εμβέλεια της οικονομικής του δράσης μετά την κατοχική κατάρρευση των οικονομικών θεσμών.

16. Για το σύστημα των πιστωτικών κανόνων που αναπτύχθηκε υπό την καθοδήγηση της ΝΕ. βλ. Chalkias [1978]